

איש האלוקים מיהודה

אביחי רוזנבאום

א. תקציר הסיפור

בפרק י"ב במל"א מתרחש אחד האירועים החשובים ביותר בתולדות עם ישראל, אירוע בעל השפעה עצומה על המשך ההיסטוריה של עם ישראל - קריעת הממלכה. רחבעם מאבד את רוב שבטי ישראל לטובת ירבעם - "למען הקים את דְבָרוֹ אֲשֶׁר דָּבַר ה' בְּיַד אֶחָיָה הַשִּׁילֹנִי אֶל זֶרְבָעִם בֶּן נְבַט" (שם י"ב, טו). לאחר שזוכה במלוכה, עושה ירבעם צעד שייזכר לדורות ויסמל את חטאי המלכים לאורך שנים - הוא עושה את שני עגלי הזהב בבית אל ובדן. הפרק מסתיים בתיאור החג שבדה ירבעם מליבו, וירבעם עולה "עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהִקְטִיר" (שם לג).

מיד אחר כך מתחיל פרק י"ג. תחילתו בנבואת איש האלוקים על המזבח שיחרב ועצמות כהני הבמות שישרפו עליו, המשכו במפגש בין איש האלוקים והנביא מבית אל, מפגש שעלה לו בחייו ובסופו מת איש האלוקים עקב הפרת דבר ה'. סוף הסיפור בהתקיימות הנבואה כאשר יאשיהו נותץ ושורף הכל "כַּדְבָר ה' אֲשֶׁר קָרָא אִישׁ הָאֱלֹקִים אֲשֶׁר קָרָא אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה" (מל"ב כ"ג, יט-כ).

הסיפור מעורר שאלות ותמיהות רבות אשר רק חלקן נידון בחז"ל ובמפרשים. להלן נציג חלק מהשאלות והפתרונות שניתנו על ידי חז"ל. במאמר זה ננסה להמשיך וללכת בעקבותיהם וליישב גם שאלות שלא זכו להתייחסותם הישירה.

ב. איש האלוקים

כאמור, כל הפרק סובב סביב "איש האלוקים". מיהו אותו איש? זהותו של איש האלוקים מוסכמת על כל המפרשים ההולכים בעקבות חז"ל: "עזו נקרא איש

האלקים שנאמר והנה איש האלקים בא מיהודה"¹. חיזוק לכך נמצא בפסוק: "וְשֹׁאֵר דְּבָרֵי שְׁלֹמֹה הָרִאשֹׁנִים וְהָאַחֲרֹנִים הֲלֹא הֵם פְּתוּבִים עַל דְּבָרֵי נֶתָן הַנְּבִיא וְעַל נְבוּאָת אַחִיָּה הַשִּׁילוֹנִי וּבְחֻזֹת יַעֲדִי [יַעֲדוּ קְרִי] הַחֲזָה עַל יַרְבֵּעַם בֶּן נָבֹט" (דה"ב ט', כט; י"ב, טו) וביאר שם בעל ה- 'מצודת ציון': "בספר נבואות יעדו הוא עדו החוזה". מדוע אינו נזכר בשמו? ייתכן לומר שחס הקב"ה על כבודו של איש האלוקים ולא רצה להזכירו בשמו,² כיון שסופו לחטוא, כדי שלא נחשוב שסופו מעיד על תחילתו.

יתכן כיוון נוסף. אי אפשר להתעלם מן המיוחדות הרבה שבנבואה זו. התנ"ך מלא נבואות של נביאים שונים לאישים שונים. ברוב המקרים הנבואה ניתנת באופן אישי, הנביא מדבר אל מושא הנבואה, לעיתים היא גם מלווה במעשה כלשהו.³ בפרק זה ישנו דגש מיוחד על התפאורה של הנבואה. איש האלוקים היה

* מאמר זה נכתב אחרי עיון בחז"ל ובמפרשים בלבד. לאחר מכן עיינתי בכמה מאמרים שנכתבו בנושא, ובחלקם רעיונות דומים. ביניהם מאמרו של הרב אלחנן סמט "גדול הוא קידוש השם מחילול השם", מגדים ו, עמ' 55 - 85, הרב מנשה וינר בשני שיעורים שהועברו בישיבת מעלות, הרב יגאל אריאל ב- 'מקדש מלך', חיספין 1994, עמ' 119 - 124 ופרופסור אוריאל סימון ב- 'קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים', ירושלים-רמת גן 1997, עמ' 157 - 188. ראוי שהרוצה להרחיב בהבנת הפרק יעיין במקורות אלו. להלן אתייחס למקורות אלו בציון שמם והעמוד הרלוונטי בלבד.

¹ אבות דרבי נתן נ"ב פל"ז, פסיקתא זוטרתא דברים וזאת הברכה, מדרש תנאים דברים ל"ג, ספרי דברים פיסקא שמ"ב וכן בלשון דומה בסדר עולם רבה כ'. מופיע עוד במדרשים רבים שמתארים את המתרחש בפרק: פסיקתא דרב כהנא, פיסקא ב - כי תשא, תנחומא כי תשא ו וכן הוא בגמרא בסנהדרין פ"ט ע"ב בדבריה לגבי נביא שעבר על דברי עצמו וכן בדף ק"ד ע"א.

² וכן מציינו בסיפור זה שחס הקב"ה על כבודו של הנביא בהתייבשות היד: "רבי הונא אמר יתברך שמו של הקב"ה מה סובל מבריותיו וכמה חס על כבודו של צדיק, עומד ומקריב לעבודה זרה ולא יבשה ידו וכיון שפשט ידו אצל אותו צדיק מידי יבשה ידו" (תנחומא כי תשא ו) וכן מביא הרב סמט בעמוד 55.

³ ישנן כמה גישות להבנת המעשים שעושה הנביא יחד עם אמירת הנבואה: הרמב"ם (הלכות יסודי התורה פ"ז ה"ז) סובר שהאות והמופת שעושה הנביא יכולים, במקרים מסוימים, להעיד

יכול להגיע לבית ירבעם, או לתפוס אותו בדרך, כמו שעשה אחיה השילוני,⁴ ולומר לו את דבר ה'. אך לא כך היה. האירוע מתרחש לעיני כל העם בזמן שירבעם עצמו עולה על המזבח להקטיר.⁵ המלבי"ם מוסיף לתאר את גודל הנס:

"היה זה בהשגחה שהאיש האלוקים בא מיהודה לבית אל באותו שעה שירבעם עומד על המזבח להקטיר את הקטורת, ולא בא קודם, שאז היו נזהרים ממנו ולא היו מניחים אותו לעלות אל המזבח, ולא בא אחר כך כי בא בדבר ה' ובהשגחתו ברגע ההוא."

עוד הוא ממשיך לתאר כיצד עולה איש האלוקים בלי שאף אחד רואה אותו, אומר את דבריו ועושה את מופתיו, ורק אז נפקחו עיני המלך לראות אותו והוא שולח את ידו.

כן הוא בדברי האלשיך הקדוש:

"ואמר שלא המתין עד אומרו דברי נבואתו, כי אם שמאז קרא 'מזבח מזבח' שהיו דברי הנביא מעצמו, שלח ידו אליו ומיד ותיבש ידו, והנביא השלים כל דברי נבואתו עד תומם ויד המלך יבשה עד גמר."

על אמיתת הנביא (עיין שם בפרטי הדברים). לדעת הרמח"ל (דרך ה', חלק ג פרק ד במקרי הנבואה): "על ידי המעשים ההם היו מתעוררים כוחות מכוחות העליונים, מה שהיה מצטרך לפי אמיתת העניין שעליו הייתה הנבואה בכל בחינותיו, ומאז היו מזדמנים ונפקדים להוציא הדבר לפועל בזמן הראוי לו", כלומר למעשה הנלווה יש השפעה ממשית על המציאות ואינו רק סמל. באופן דומה, אומר המלבי"ם (בפירושו לירמיהו כ"ח, י) שהמעשה מראה שהנבואה תתקיים בכל אופן: "שאי אפשר שלא תתקיים נבואה שהיה בה מעשה".

⁴ וְהָיָה בְּעַתְּ הַהִיא וַיִּרְבַּעַם יָצָא מִירוּשָׁלַם. וַיִּמְצָא אֹתוֹ אַחֲזִיָה הַשִּׁילֹנִי הַנְּבִיא בְּדֶרֶךְ וְהוּא מִתְּפָסָה בְּשֵׁלֶמָה חֲדָשָׁה וַשְּׂנִיָהִם לְבָדֵם בְּשָׂדֶה" (מל"א י"א, כט).

⁵ וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֵל בְּחַמְשָׁה עָשָׂר יוֹם בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁמִינִי בְּחֹדֶשׁ אֲשֶׁר בָּדָא מִלְבַד [מלבדו קרי] וַיַּעַשׂ חֹג לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעַל עַל הַמִּזְבֵּחַ לְהַקְטִיר" (שם י"ב, לג), ומיד "וְהִנֵּה אִישׁ אֱלֹהִים בָּא מִיְהוּדָה... (שם י"ג, א).

למרות שחולק על המלבי"ם לגבי עיתוי שילוח היד והתייבשותה, ניתן לראות גם מדבריו שהיה כאן נס יוצא מגדר הרגיל.

נסים אלו מעידים כי יש לנבואה זו חשיבות יוצאת דופן. יתכן שהסיבה לכך היא משום שעכשיו נמצא ירבעם בנקודת בחירה קריטית ביותר. הקב"ה נותן לו הזדמנות לחזור בתשובה ומראה לו מה יקרה אם לא ישמע.⁶ כל חטאי מלכי ישראל בהמשך נתלים בחטאות ירבעם שמתחילים בהקמת המזבחות בבית אל ובדן. אם עכשיו ירבעם יתחרט ויחזור בתשובה, כל מלכות ישראל תיראה אחרת.⁷

לכן שם הנביא אינו מוזכר. לא מדובר פה על נבואה פרטית של נביא ספציפי למלך ספציפי. בעצם יש פה נבואה כללית לכל מלכי ישראל, והעובדה שהיא

⁶ כך בגמרא בסנהדרין ק"ב ע"א: "אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה, מאי אחרי? אמר רבי אבא: אחר שתפשו הקדוש ברוך הוא לירבעם בבגדו, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, אמר לו, מי בראש? - בן ישי בראש - אי הכי לא בעינא". וכן העובדה ששמע הקב"ה לבקשת ירבעם וריפא את ידו הייתה כדי לשכנע אותו לחזור בתשובה (רלב"ג, אברבנאל).

⁷ האלשיך הקדוש (פסוק לג) מסביר כך את חטאו של ירבעם במעמד זה. בסוף הפרק כתוב שעשה כוהנים לבמות "מקצות העם". מסביר האלשיך הקדוש שמדובר בפחותי העם כיון שירבעם עצמו פחד ולא רצה שישפרו עצמותיו על המזבח ולכן נמנע מלכהן. בעקבותיו הלכו גם ראשי וחשובי העם, עד שנשארו רק הפחותים כמועמדים לתפקיד. לפי דברים אלו, אם היה ירבעם מחליט לחזור בתשובה, היו הולכים אחריו ראשי העם וכולם היו חוזרים בתשובה. אמנם הכתוב מכנה אותם בתואר הזה עוד קודם לכן, בפרק י"ב, לא: "וַיַּעַשׂ אֶת בַּיִת בְּמֹת וַיַּעַשׂ כְּהֵנִים מִקְצוֹת הָעָם אֲשֶׁר לֹא הָיוּ מִבְּנֵי לְוִי", ומלשון הפסוק נראה שכינוי זה ניתן להם רק כדי להדגיש שאינם מבני לוי, אך הרד"ק שם מסביר: "מקצות אחיו - כמו ומקצה אחיו, מן הגדולים או מן הפחותים, ובדברי רבותינו ז"ל מן הקוצים שבעם".

מתקיימת רק בימי יאשיהו כעבור כ-300 שנה מחזקת זאת.⁸ במקרה כזה אין חשיבות לציון שם הנביא.⁹

לאור דברים אלו תיפתרנה כמה קושיות נוספות.

מדוע פונה איש האלוקים אל המזבח ולא ישירות לירבעם? דו-השיח בין איש האלוקים לירבעם מתחיל רק לאחר גמר הנבואה. לכאורה, אם ירבעם לא היה שולח ידו ופונה בעצמו אל איש האלוקים הוא כלל לא היה מדבר אתו. כל הנבואה מופנית כלפי המזבח: "וַיִּקְרָא עַל הַמִּזְבֵּחַ בְּדָבָר ה' וַיֹּאמֶר מִזְבֵּחַ מִזְבֵּחַ כִּי אָמַר ה'..."

יתכן שהסיבה לכך היא שהנבואה נאמרה כנגד התופעה של הקרבה ועבודה זרה על מזבח חלופי שאינו בבית המקדש בכללותה, החלפת המרכז בירושלים. ירבעם נכנס לנבואה משום שהוא היוזם של מזבחות אלו, אך באותה מידה יענשו כל הבאים אחריו הממשיכים בדרכו.¹⁰

⁸ ירבעם התחיל למלוך בסביבות שנת 2965 לבריאת העולם, ויאשיהו בסביבות שנת 3286 (כל התאריכים המובאים במאמר זה הינם על פי 'סדרי זמנים לפי המסורת' בעריכת אברהם אריה עקביא).

⁹ על פי זה, לכאורה, גם לא היה צריך להזכיר את שמו של ירבעם, שהרי הנבואה היא בעצם על כל מלכי ישראל לדורותיהם, אך על פי דברינו לעיל, בסופו של דבר, החטאים נקראים על שמו של ירבעם משום שהוא יוזם החטא ולכן נזכר פה בשמו.

¹⁰ אמנם על הושע בן אלה, שבימיו גלו עשרת השבטים, דרשו חז"ל שביטל את המשמרות שהעמיד ירבעם בדרכים לירושלים (למרות שעגלי הזהב גלו כבר קודם, עיין רש"י מל"ב י"ז, ב) ובמסכת תענית (ל, ע"א) אומר עולא שהיה זה בט"ו באב וזהו אחד הטעמים להיותו יום טוב, אך במדרש (סדר דבי אליהו זוטא פירקא ט) מוסברת הגלות בימיו: "אלא משעמד ירבעם בן נבט עד שבא הושע בן אלה הייתה עבודת אלילים תלויה ביחיד והיה קשה לפני אביהם שבשמים להגלות רבים מישראל בגלל עוון היחיד. אבל משבא הושע בן אלה, הוא היה עומד וביטל כל המשמרות כולן שהיו עומדין על הדרכים בימי ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל לירושלים, והיה מכריז ואומר כל מי שהוא רוצה לעלות לרגל לירושלים יבוא ויעלה, ושמת הקולר מן צווארו ותלאו

תמיהה נוספת מעורר הדגש המיוחד על כך שאיש האלוקים מתואר כבא מיהודה,¹¹ כדי לנבא למלך ישראל.¹² שוב, אין נבואה זו אישית לירבעם, אלא נבואה לכל מלכי ישראל שיצאו כנגד מלכות יהודה.¹³ יש כאן קריאת תיגר על מלכות בית דוד בירושלים ולכן איש האלוקים המבשר את חורבנם והמלך שיבצע את הנבואה בפועל, שניהם מיהודה.¹⁴

כך ניתן להסביר גם את הצורך בנביא חדש, שאינו אחיה. אחיה השילוני מגיע כדי לבשר לירבעם על שליחותו הגדולה והחשובה מאת ה' (מל"א י"א, לו-לח):

בצוואר הרבים. לכן עליו הכתוב אומר 'ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו...'. מכאן אמרו כל העושה מצוה ואינו גומרה מתחייב בנפשו...".

¹¹ ואכן בדה"ב י"ג, כב מתואר עידו כנביא שפעל ביהודה: "וַיִּתֵּר דָּבָרֵי אֲבִיָּה [בן רחבעם, א.ר.] וַדְרָכָיו וַדְבָרָיו פְּתוּבִים בְּמִדְרַשׁ הַנְּבִיא עֲדוּ".

¹² לרוב, הנביא והמלך היו מאותה ממלכה. לגבי מקרים בודדים ישנו ספק: עמוס הנביא שניבא למלכות ישראל והגיע מהעיר תקוע שספק אם היא ביהודה (כמו תקוע של ימינו) או בנחלת אשר בגליל (מצו"ד, רד"ק ומלבי"ם עמוס א', א). לגבי הנביא הושע בן בארי, יש שאומרים שהיה מיהודה למרות שניבא לישראל, אך מרבית הפרשנים סוברים שהיה מישראל (מצודת דוד הושע א', א בשם חז"ל ומלבי"ם עמוס א', א - משבט ראובן). וכן מיכה שכנראה התגורר ביהודה וניבא על שומרון וירושלים.

¹³ "אמר רב נחמן: גסות הרוח שהיה בו בירבעם טרדתו מן העולם, שנאמר ויאמר ירבעם בלבו **עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם יעלה העם הזה לעשות זבחים בבית ה' בירושלים** ושב לב העם הזה אל אדניהם אל רחבעם מלך יהודה והרגני ושבו אל רחבעם מלך יהודה. אמר, גמירי דאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית יהודה בלבד, כיון דחזו ליה לרחבעם דיתיב ואנא קאימנא סברי הא מלכא והא עבדא. ואי יתיבנא - מורד במלכות הואי וקטלין לי ואולו בתריה. **מיד ויעץ המלך ויעש שני עגלי זהב ויאמר אלהם רב לכם מעלות ירושלים...**" (סנהדרין ק"א ע"ב). וכל מלכי ישראל הרשעים, ואפילו אלו שניסו לתקן דרכם במקצת, המשיכו בנקודה זו בדרך ירבעם - לא תיקנו חטא זה ולא הסירו את שני המזבחות.

¹⁴ כך גם אומר הרב סמט (עמוד 56). הרב אריאל (עמוד 125) מציע הסבר אחר: אולי חסו על כבודו משום זקנותו ועיוורונו, ואולי משמעות העיוורון היא כמו אצל יצחק ועלי, אולי הוא חש אשמה על כך שנבואתו ודבריו לירבעם הם אלו שנתנו לו כוח ויצרו את הגרעין הרוחני לפילוג שלו, ובעצם בצורה לא רצונית יש לו אחריות לכל מה שקרה.

"וְאֵתְךָ אֶקַח וּמַלְכֶתְךָ בְּכָל אֲשֶׁר תִּאָוֶה נִפְשֶׁךָ וְהִיִּיתְךָ מִלְּךָ עַל יִשְׂרָאֵל. וְהָיָה אִם תִּשְׁמַע אֶת כָּל אֲשֶׁר אֶצְנֶנְךָ וְהִלַּכְתְּ בְּדַרְכֵי וְעָשִׂיתְךָ הַיֵּשֶׁר בְּעֵינַי לְשִׁמּוֹר חֻקֹּתַי וּמִצְוֹתַי כַּאֲשֶׁר עָשָׂה דָּוִד עַבְדִּי וְהִיִּיתִי עִמָּךְ וּבְנִיתִי לְךָ בַּיִת נֶאֱמָן כַּאֲשֶׁר בְּנִיתִי לְדָוִד וְנָתַתִּי לְךָ אֶת יִשְׂרָאֵל."

מכלל הן אנו שומעים לאו. אחיה אומר לירבעם בצורה עדינה שאם לא ילך בדרך ה', תינטל ממנו המלוכה. כאשר ירבעם בוחר לממש את האיום בפועל, אין צורך באחיה שישוב ויאמר לו שהמלוכה תילקח ממנו, הוא כבר אמר לו זאת. נבואת איש האלוקים מיהודה כוללת את כל מלכי ישראל ולא רק את ירבעם, ולכן נשלח נביא אחר.¹⁵

ג. תוכן הנבואה

הנבואה קצרה ותמציתית ביותר - יבוא יאשיהו, יזבח את כל כהני הבמות וישרוף את עצמותיהם.

המדרשים, ובעקבותיהם המפרשים, מתייחסים ללשון הנבואה, "עצמות אדם" ולעובדה שאיש האלוקים לא מזכיר במפורש את ירבעם. על פי הפשט, נאמר עצמות אדם להבדיל מעצמות בהמה שבדרך כלל מוקרבות על המזבח.¹⁶ חז"ל

¹⁵ ובכל זאת יש איזושהי המשכיות לנבואת אחיה בעובדה שהמזבח נקרע - כמו שניתנה לו המלוכה בקריעת השמלה על ידי אחיה, כך גם תינטל ממנו על ידי קריעת המזבח שבנה (ילקוט מעם לועז בשם פירוש קדמון).

¹⁶ רד"ק פסוק ז.

דרשו: "ועצמות ירבעם ישרפו עליך אין כתיב כן, אלא ועצמות אדם ישרפו עליך - מלמד שחלק כבוד למלכות",¹⁷ כלומר גם ירבעם נכלל בגזירה.

אך שאלה נוספת, מהותית יותר, מתעוררת כאן. מדוע מכל מלכי יהודה נבחר דווקא יאשיהו לבצע את גזר הדין, הרי היו לפניו מלכים נוספים מבית יהודה שהיו צדיקים?¹⁸ יתירה מזאת, נראה בחז"ל כי ייעוד זה נקבע ליאשיהו עוד לפני שנולד, לא רק בעובדה שנבואת איש שאלוקים הייתה שנים רבות לפניו, אלא גם בדרשות חז"ל על שמו המיוחד, שמו ניתן לו באופן יוצא דופן על ידי הקב"ה בכבודו ובעצמו: "אתה מוצא כשהיה הקב"ה רואה צדיק נולד, הוא בכבודו קורא אותו שמו... וכן יאשיהו, שנאמר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו".¹⁹

¹⁷ פסיקתא דרב כהנא, פיסקא ב - כי תשא, תנחומא כי תשא ו. וכן ברש"י, רד"ק, אברבנאל, מלבי"ם.

¹⁸ אסא בן אבים (מל"א ט"ו, יא-יב), יהושפט בן אסא (שם כ"ב, מג), יותם בן עזריה (מל"ב ט"ו, לד) וחזקיה בן אחז (שם י"ח, ג). אמנם גם על יואש בן אחזיה, אמציה בן יואש ועזריה (עוזיהו) בן אמציה נאמר שהיו צדיקים (שם י"א, ג; י"ד, ג; ט"ו, ג), אך בסוף ימיהם כשלו בצורה כלשהי בעבודה זרה (דה"ב כ"ד, יז-יט; כ"ה, יד-טו; כ"ו, טז). בנוסף אמנם על הראשונים נאמר שרק הבמות לא סרו ועדיין נשארו, אך חזקיה כבר הסיר את הבמות, ועליו נאמר (מל"ב י"ח, ה): "בַּה' אֱלֹקֵי יִשְׂרָאֵל בָּטַח וְאֶחָרָיו לֹא הָיָה כְּמֹהוּ בְּכָל מַלְכֵי יְהוּדָה וְאֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו". גם על יאשיהו נאמר (שם כ"ג, כה): "וְכִמֹּהוּ לֹא הָיָה לְפָנָיו מֶלֶךְ אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ... וְאֶחָרָיו לֹא קָם כְּמֹהוּ", אך בגמרא בשבת (נ"ו ע"ב) מובאת מחלוקת רבי שמואל בר נחמני בשם רבי יונתן ורב, ודעת רב היא ש"אין לך גדול בבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו", וכן הבין בפשט הפסוק ה'מצודת דוד' שם. לאור זאת ולאור דרשת חז"ל על כך שביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח (סנהדרין צ"ד ע"א), מתחדדת השאלה מדוע נבחר יאשיהו לתפקיד ולא חזקיהו.

¹⁹ תנחומא בראשית ל. וכן במכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דפסחא בא פרשה טז. ובשינוי קל גם בבראשית רבה מה: "אמר רבי יצחק שלשה הן שנקראו בשמם לפני הקב"ה עד שלא נוצרו ואלו הן יצחק ושלמה ויאשיהו".

אפשרות אחת היא שיאשיהו נבחר לתפקיד כיון שמלך על כל ישראל.²⁰ דבר זה מתבטא בעובדה שהסיר את העבודה הזרה לא רק ביהודה אלא גם בשומרון,²¹ וכן בפניותיו אל "כל העם" ולא רק אל אנשי יהודה.²²

אפשרות נוספת היא שיאשיהו מסמל סוף של תקופה: "למה נקרא שמו יאשיהו? שכיון שמת נתיאשו ישראל מן המלכות וידעו הכשרים שהבית בטל".²³ עד ימיו עוד הייתה תקוה כלשהי מפעמת בלב חלק מהעם, הן מיהודה והן מישראל. אמנם אחרי חזקיהו בא מנשה ועשה חורבן רוחני עצום בישראל, עד כדי השכחת התורה. אך יחד עם זאת ידועה דרשת חז"ל על גדולתו וידיעתו של מנשה בתורה,²⁴ והעובדה שבסוף ימיו חזר בתשובה ואולי לכן עדיין הייתה תקוה.²⁵

²⁰ 'חומת אנך' לחיד"א בשם הגמרא במגילה י"ד ע"ב. אמנם גם חזקיהו עשה נסיון לאחד את כל העם, אך הוא לא צלח לגמרי (דה"ב ל', א-יב).

²¹ מל"ב כ"ג, יט: "וְיָגַם אֶת כָּל בְּתֵי הַבָּמֹת אֲשֶׁר בְּעָרֵי שְׁמֶרֶן אֲשֶׁר עָשׂוּ מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְהַכְעִיס הַסִּיר יֹאשִׁיָּהוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם כְּכָל הַמַּעֲשִׂים אֲשֶׁר עָשָׂה בְּבֵית אֱלֹהֵי".

²² שם יג: "לָכֵן דָּרָשׁוּ אֶת ה' בְּעַדֵי וּבְעַד הָעָם וּבְעַד כָּל יְהוּדָה עַל דְּבָרֵי הַסֵּפֶר הַנִּמְצָא הַזֶּה...". שם כא: "וַיִּצְוּ הַמֶּלֶךְ אֶת כָּל הָעָם לֵאמֹר עָשׂוּ פֶסַח לַה' אֱלֹהֵיכֶם כְּפָתוּב עַל סֵפֶר הַבְּרִית הַזֶּה".

²³ בתי מדרשות ב, א לו.

²⁴ סנהדרין ק"ב ע"ב: "רב אשי אוקי אשלשה מלכים, אמר למחר נפתח בחברין. אתא מנשה איתחזי ליה בחלמיה אמר חברך וחבירי דאבודך קרית לך, מהיכא בעית למישראל המוציא? אמר ליה לא ידענא. אמר ליה מהיכא דבעית למישראל המוציא לא גמירת וחברך קרית לך? אמר ליה אגמריה לי ולמחר דרישנא ליה משמך בפירקא. אמר ליה מהיכא דקרים בישולא. אמר ליה מאחר דחכימתו כולי האי, מאי טעמא קא פלחיתו לעבודת כוכבים? אמר ליה אי הות התם הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. למחר אמר להו לרבנן נפתח ברבוותא".

²⁵ דה"ב ל"ג, יב-טז: "וּכְהָצַר לוֹ חֲלָה אֶת פָּנָיו ה' אֱלֹהֵי וַיִּכְנַע מֵאֵד מִלְּפָנָיו אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו. וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיַּעֲתֶר לוֹ וַיִּשְׁמַע תְּחִנָּתוֹ וַיִּשְׁיבֵהוּ וַיִּוְשְׁלֵם לְמַלְכוּתוֹ וַיִּדַע מִנְּשָׂה כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים. וַאֲחֵרֵי כֵן בָּנָה חוּמָה חִיצוֹנָה לְעִיר דָּוִד מִעֲרָבָה לְגִיחוּן בְּנַחַל וְלָבֹא בְּשַׁעַר הַדָּגִים וְסָבַב לְעַפְלָה וַיִּגְבְּהֶהּ מֵאֵד וַיִּשֶׁם שְׁרֵי חֵיל כָּכָל הָעָרִים הַבְּצֻרוֹת בִּיהוּדָה. וַיִּסֵּר אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכַח וְאֶת הַסֶּמֶל מִבֵּית ה' וְכָל הַמְזֻבְחוֹת אֲשֶׁר בָּנָה בְּהַר בֵּית ה' וּבִירוּשָׁלַם וַיִּשְׁלַךְ חוּצָה לְעִיר. וַיְכַן [וַיִּבֶן קִרִי] אֶת מִזְבַּח ה' וַיִּזְבַּח

יאשיהו היה המלך הצדיק האחרון והוא עושה ניסיון אחרון להציל את המצב. אולי דווקא העובדה שלא היה צדיק מעיקרו מאדירה את מעשיו.²⁶ מרגע שמת יאשיהו, ההידרדרות עד לחורבן הייתה מהירה מאוד.²⁷ כדי להדגיש את העובדה שהחורבן בא לעם ישראל כעונש על חטאיהם המתמשכים לאורך הדורות,²⁸ ממש לפני הסוף עושה יאשיהו ניקיון כללי. אין עוד עבודה זרה בארץ, הסיבה היחידה שנשארה לחורבן היא גזירת ה'.

ד. התייבשות היד ותגובת המלך

מהי משמעות התייבשות היד? כמה דעות בין המפרשים: מופת נוסף לאימות הנבואה (אברבנאל), עונש לירבעם על הזלזול בכבוד איש האלוקים (רש"י,

עליו זבחי שלמים ותודה ויאמר ליהודה לעבוד את ה' אלקי ישראל". ועיין בתרגום שם ובדברים רבה ב, כ בתיאור הדו-שיח בין הקב"ה למנשה.

²⁶ ע' הערה 18.

²⁷ יאשיהו מלך בין השנים 3286 - 3316, ובקיעת חומות ירושלים על ידי נבוכדנצר הייתה כעבור 22 שנה בלבד, בשנת 3338.

²⁸ וכדברי חולדה הנביאה לשליחי יאשיהו (מל"ב כ"ב, טו-כ): "ותאמר אליהם כה אמר ה' אלקי ישראל אשר לא ישארו לאיש אשר שלח אתכם אלי. כה אמר ה' הנני מביא רעה אל המקום הזה ועל ישביו את כל דברי הספר אשר קרא מלך יהודה. תחת אשר עזבני וקטרו לאלקים אחרים למען הכעיסני בכל מעשה ידיהם ונצתה חמתי במקום הזה ולא תכבה. ואל מלך יהודה השלח אתכם לדרש את ה' כה תאמרו אליו כה אמר ה' אלקי ישראל הדברים אשר שמעת. יעו רד לבבך ותפגע מפני ה' בשמעך אשר דברתי על המקום הזה ועל ישביו להיות לשמה ולקללה ותקבע את בגדיך ותבכה לפני וגם אנכי שמעתי וגם ה'. לכן הנני אספך על אבתיך ונאספת אל קברתיך בשלום ולא תראינה עיניך בכל הרעה אשר אני מביא עליך ועל ישביו את המלך דבר".

מלבי"ם) ומידה כנגד מידה: "יבשה ידו - כל המעורר על הכהונה ראוי ללקות בידו".²⁹

על פי הסברים אלו, אין לנס זה קשר מהותי לנבואה אלא הוא בא כבדרך אגב, מסיבה צדדית.

הסבר נוסף מובא בחז"ל:

"אתה מוצא שלשה דברים ברשותו של אדם, ושלשה אינן ברשותו של אדם, אלו הן ברשותו, הפה והידיים והרגלים... הידיים אם רוצה ליתן צדקה נותן, לגנוב גונב, למה שהן ברשותו... ואלו אינן ברשותו, העינים והאזנים והאף... וכשהקב"ה מבקש אף אלו שהן ברשותו אינן ברשותו... והידיים, כן אתה מוצא בירבעם, כיון שבא הנביא ויקרא על המזבח כדבר ה', ויאמר מזבח מזבח... באותה שעה אמר ירבעם משה כתב בתורה כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת, ואתה מה מופת אתה נותן לי, אמר לו מופת אתה מבקש, זה המופת אשר דבר ה' הנה המזבח נקרע, באותה שעה וישלח ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשוהו ותיבש ידו, ללמדך שלא הייתה ברשותו".³⁰

על פי דברים אלו, התייבשות היד היא חלק מהמסר המועבר לירבעם במעמד זה, יתכן אף שהיא אמורה הייתה לעורר את ירבעם לתשובה אפילו יותר מקריעת המזבח, כיון שהייתה בגופו.

²⁹ מובא בילקוט מעם לועז. יתכן והמקור לכך הוא במדרש המובא ברש"י (במדבר י"ז, כג ד"ה ויגמל שקדים') "אף המעורר על הכהונה פורענותו ממחרת לבא", וכאן הרי ירבעם ערער על הכהונה בבית המקדש בירושלים והרים יד במלך (מל"א י"א, כז), ופורענותו מיהרה לבא מידה כנגד מידה.

³⁰ תנחומא ויקרא יח. וכן במדרש אגדה ויקרא פרק ה.

קריעת המזבח מדברת על העתיד, בעוד התייבשות היד מתייחסת להווה. שריפת העצמות על גבי המזבח לא נוגעת לירבעם בחייו, וגם משריפת עצמותיו בעוד שנים רבות ניסה ירבעם להתחמק ואולי אף חשב שהצליח,³¹ אך ידו שמתייבשת מול עיניו ומול עיני כל העם מוכיחה לו מעל לכל ספק מיהו השליט בעולם, מיהו המלך האמתי. העובדה שלאחר תפילתו של איש האלוקים ידו חוזרת כבראשונה, כלומר, חוזרת לתפקד כרגיל, רק מחזקת זאת, אך בכל זאת ירבעם חוזר להתנהג כבראשונה. על פי הדרש: "מה בראשונה עומד ומקריב לעבודה זרה אף בשנייה עומד ומקריב לעבודה זרה". הייתה פה הזדמנות, נס מיוחד שיוצא מגדר הטבע, כדי לנסות ולהציל את מלכות ישראל, אך ירבעם לא ניצל אותה.

בכל זאת ניתן לראות שינוי בהתנהגותו של ירבעם לפני ואחרי נס היד, שכן אחרי שידו חוזרת הוא מתייחס בכבוד אל איש האלוקים ומזמינו לביתו.

שתי גישות להסבר השינוי מצויות במפרשים. גישה אחת אומרת שירבעם ביקש שיתפלל כדי שיסלח לו הקב"ה וכך מבין הרד"ק בפשט הפסוקים. כך מסבירים גם אברבנאל והמלבי"ם (בהסברו השני). ירבעם רצה לראות אם יש לו תקנה בתשובה, שאם יתרפא גופו אולי ירפא גם את חולי נשמתו ויחזיר אותו בתשובה. לכן גם נרפאה ידו, כדי לחזק אותו לחזור בתשובה.

הגישה השנייה שמובאת ברש"י, במלבי"ם בפירושו הראשון ובפירוש האלשיך הקדוש, סוברת שירבעם לא תכנן לחזור בתשובה ומדייקת זאת מלשון הפסוק: "וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר אֶל אִישׁ הָאֱלֹקִים חַל נָא אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹקֶיךָ וְהִתְפַּלֵּל בְּעַדִּי וְתִשָּׁב דְּי אֱלֹהֵי, אלקיך ולא אלקי. הוא ביקש מאיש האלוקים שיתפלל בעדו כדי

³¹ לעיל הערה 7 בדברי האלשיך.

לבחון אותו ואת המופת שלו. לפי זה נצטרך לומר שהקב"ה החזיר את ידו בכדי לחזק את הנבואה ולהראות שדבר ה' יתקיים (אברבנאל), או כפי שהוזכר לעיל, להראות לירבעם ולעם כולו מי אחראי על העולם.

מדוע הזמין ירבעם את איש האלוקים לביתו? על פי הגישה הראשונה, הוא חשב לשוב בתשובה, חלקית לכל הפחות, אולי בזכות זה יכפר לו הקב"ה (אברבנאל). על פי הגישה השנייה, כיון שהיו הרבה אנשים גדולים וחשובים במעמד זה, הזמינו ירבעם לביתו כדי להפסיק את בזיונו ולעמוד לצד הנביא (אלשיך הקדוש).

ה. ציווי ה' לנביא

גם בסוגיה זו ישנה הסכמה עקרונית בין המפרשים בקשר למטרת הציוויים לא לאכול ולשתות ולשוב באותה הדרך. המקום שרץ עבודה זרה ולכן היה צריך להתרחק משם בתכלית הריחוק, כדי להראות שאין שום תועלת והנאה בעיר כי כולם ימותו בגלל חטאם (רלב"ג), או שהיה בזה איסור ממש כיון שדין העיר כדין עיר הנידחת (אברבנאל).³² יתכן גם שהציווי בא להדגיש שהנבואה סופית, ללא דרך חזרה.³³

ו. הנביא מבית אל

³² עבודה זרה י"ב ע"א: "תנו רבנן עיר שיש בה עבודת כוכבים אסור ליכנס לתוכה ולא מתוכה לעיר אחרת דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים כל זמן שהדרך מיוחדת לאותו מקום אסור אין הדרך מיוחדת לאותו מקום מותר".

³³ כפי שציינו הרב אריאל (עמוד 120) וסימון (168-170).

שלא כמו איש האלוקים, זהותו של הנביא הזקן אינה ברורה ויש כמה דעות מיהו.

המדרש מציג שתי אפשרויות: אמציה כהן בית אל,³⁴ או יונתן בן גרשום בן משה.³⁵

הרד"ק³⁶ והאלשיך הקדוש מביאים דעה מחז"ל שהנביא הוא מיכה.³⁷

גם במקרה זה, העובדה ששמו לא מוזכר בכתוב והעובדה שחלק גדול מהמפרשים כלל לא מתייחס לזיהויו של הנביא הזקן, מחזקים את הטענה שהסיפור בא להעביר מסר חשוב הן לאותה תקופה והן לדורות. לכן יש פחות הקפדה על הזכרת השמות.

דיון נוסף המופיע במפרשים הוא האם אותו זקן היה נביא אמת או נביא שקר.

³⁴ אמציה היה כהן לעגל הזהב שעשה ירבעם בבית אל. בעמוס ז' מתנבא עמוס על חורבן הבמות ובית ירבעם (הכוונה היא לירבעם בן יואש מבית יהוא ולא לירבעם בן נבט). אמציה מלשין עליו בפני ירבעם ומנסה לגרש את עמוס לארץ יהודה. על פי דעה זו, הנביא הזקן האריך ימים בעוד כ-200 שנה, שכן הממלכה התפלגה בשנת 2965 ותקופת עמוס הייתה בין השנים 3168 - 3228.

³⁵ שה"ש רבה ב. גם ר' אברהם בן שלמה, שלפי הדעה הרווחת, היה מחכמי תימן בין המאות ה-14 וה-15 סבור שמדובר ביונתן בן גרשום. דעה זו כמו גם הדעה הבאה, שהנביא הזקן היה מיכה, קצת קשות, כיון שלפיהן היה צריך הנביא להאריך ימים בצורה יוצאת דופן, כ-500 שנה, מאז ימי השופטים ועד עכשיו. נראה לומר שחז"ל רצו להדגיש את הדמיון בין הדמויות, גם אם לא היה כך מבחינה היסטורית.

³⁶ הוא מביא גם דעה שהנביא הזקן הוא עידו, אך על פי הזיהוי הברור לפיו איש האלוקים הוא עידו לא יתכן לומר כך.

³⁷ הרד"ק מביא זאת בשם גרסה בתרגום יונתן (לא כמודפס אצלנו). וכן מופיע בירושלמי סנהדרין (פ"א הלכה ה, דף ל טור ג): "ונביא שעבר על דברי עצמו - **כחבירו של מיכה**, הדא היא דכתיב ונביא אחד זקן יושב בבית אל ויבא בנו ויספר לו את כל המעשה אשר עשה איש האלקים...".

הגמרא (סנהדרין ק"ד ע"א) קובעת: "גדולה לגימה... ומשרה שכינה על נביא הבעל - מחבירו של עדו הנביא, דכתיב ויהי הם ישבים אל השלחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו". בדרך זו הולכים תרגום יונתן, רש"י, מצודת דוד,³⁸ רד"ק, רלב"ג, רבי אברהם בן שלמה,³⁹ האלשיך הקדוש והמלבי"ם.⁴⁰ לדעת הרשב"א, בתחילה היה נביא אמת ואחר כך נעשה נביא שקר.⁴¹

הגישה הנגדית היא גישת האברבנאל הטוען באופן חד משמעי שהנביא הזקן היה נביא אמת.⁴²

³⁸ בפסוק י"ח, על המילים "פָּחַשׁ לוֹ": "אלה דברי כותב הספר, שאמר הנה הנביא הזקן היה משקר לו, כי לא בא אליו הנבואה להשיבו".

³⁹ רבי אברהם יוצא בחריפות כנגד הטוענים שהנביא הזקן היה נביא אמת, כנראה בגלל בעיה אמונית שהייתה בדורו, ולשונו תוכיח: "וזה ברור מכדי להרבות בו דברים, אלא שהוצרך לכך מה שראינו מן ידיעתנו בזמננו שהם אומרים שהוא נביא אמת, ומבארים בו ביאורים מוזרים בדברים, אשר אין להם יסוד, ומעמידין לו טענות בכך ואומרים כי בכוחותיו הנפשיים התגבר על הארי עד שנטרף אותו הנביא עונש להמראתו ציווי ה'. ושה העומד אצל ירבעם יותר נעלה ושלם מאשר נשלח אליו, ועושים אותו מבעלי הניסים הגדולים, ושאותו האחר חלש אין לו יכולת בהחזקת עצמו ויצוב מעלתו וחיוב מה שמחייב החזון. ומה שדומה לדברים הללו שהם היפך הנכון, ואומרים הם הנכון. ומי שטוען היפך זה כופר לא ישכיל מאומה מן האמתיות, ואין לו דעה במאומה מן הדעות האמתיות, שמים חושך לאור ואור לחושך, שמים מר למתוק ומתוק למר... ודיים נזק לעצמם בהיותם מבארים ומפרשים לזולתם מה שלא השכילו הם אמתתו ולא ידעו דיוקו, והרי על זה אומרים באמת מי יתן החרש תחרישון ותהי לכם החכמה".

⁴⁰ פסוק י"ח: "פָּחַשׁ לוֹ - רוצה לומר הכחיש מה שאמר שנאסר לו גם באופנים אלה, ואחר שהנביא ידע שלא נאסר לו זה בביאור האמין לדברי הזקן שאמר לו בנבואה שאין הפירוש כמחשבתו". ובצורה מפורשת בפסוק ל"ב: "והעיקר כדברי חז"ל שהיה נביא שקר".

⁴¹ שו"ת הרשב"א א, יא: "יראה מדרך הפשט כי הנביא אשר השיבו היה נביא אמת מתחילתו. והוא שאמר אליו גם אני נביא כמוך ולולא שהיה נודע אצלו שהיה נביא מתחילה לא היה שומע לו ולא היה מאמינו. אלא שלאחר מכן נעשה נביא שקר. וכמו שקרה לחנניה בן עזור...".

⁴² וזו לשונו: "סוף דבר האיש הזה לא היה נביא לה' לדעתם ז"ל, ואם זה קבלה בידם נקבל אותה, אבל פשט הכתוב לא יסבלהו, כי הכתוב קראו נביא ולא אמר נביא הבעל, ומעשיו יוכיחו שלא היה אדם רשע כי אם עובד אלוקים". וכן טוען הרב מנשה וינר שהאריך להוכיח מפשט הפסוקים שאכן מדובר בנביא אמת.

הגישה הרווחת, היא זו לפיה הנביא הזקן היה נביא שקר. אם כך, עלינו לשאול מה היו מניעיו של אותו נביא? מדוע לא נענש על שכיחש באיש האלוקים? כיצד נתפתה להאמין לו איש האלוקים? ומדוע עונשו כל כך חמור?

על פי המתואר עד כה, בפרק זה מתואר מעמד יוצא דופן, לעיני המלך וכל העם, מעמד בעל השלכות היסטוריות לתקופה ארוכה. סביר להניח שכאשר כולם רואים את מה שקורה על המזבח בבית אל הם מתחילים לחשוש. גם עובדי הבעל האדוקים אינם יכולים להתעלם מהמופתים שמתרחשים לנגד עיניהם.

העימות בין איש האלוקים וירבעם על המזבח מסתיים בניצחון לאיש האלוקים. ירבעם מזמין אותו לביתו לעשות 'סולחה', ואיש האלוקים מסרב בתקיפות, בדבר ה'. הכתוב לא מספר לנו על תגובת ירבעם לכך, אם הייתה כזו, אך הרושם שנוצר מקריאת הפסוקים הוא שאחר דבריו, מפנה איש האלוקים את גבו למלך, יורד בהפגנתיות מהמזבח והולך לדרכו. ירבעם, וכל העם הצופים בו, נשארים פעורי פה. יתכן מאוד שברגע זה נוצרים סדקים במפעל עזיבת ירושלים ויהודה שהחל בו ירבעם. העם רואה את חולשת המלך מול מלך מלכי המלכים ושליחו וספקות מתחילים לבצבץ בצדקת הדרך החדשה. לירבעם עצמו אין תשובה ופתרון לכך.

גם אופן התיאור של הבנים המספרים לאביהם, הנביא הזקן, את אשר אירע מחזק זאת: "וַנְּבִיא אֶחָד זָקֵן יָשָׁב בְּבֵית אֵל וַיְבֹא בְּנוֹ וַיְסַפֵּר לוֹ אֶת כָּל הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר עָשָׂה אִישׁ הָאֱלֹקִים הַיּוֹם בְּבֵית אֵל אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵל הַמֶּלֶךְ וַיְסַפְּרוּם לְאֲבִיהֶם". הבן הראשון, קל הרגליים, ממהר לרוץ ולספר לאביו מה קרה כרגע במזבח, עוד זה מדבר ואחיו האחרים באים אחריו, מתנשפים,

ומשלימים את הסיפור לפרטיו.⁴³ יש פה אוירה של התרגשות, אירוע גדול התרחש כאן.

הנביא הזקן שומע זאת ומחליט לפעול.⁴⁴ אולי דבקותו בעבודת העגלים היא שהניעה אותו,⁴⁵ אולי העובדה שהוא כבר זקן והתייאש מן התשובה היא המניע. יתכן לומר גם שדאגתו למלכות ירבעם היא המניע. הוא זקן, הוא זוכר היטב את עולו של שלמה, עם כל הטוב שהיה בימיו, ועוד יותר מכך את עולו של רחבעם ולכן הוא מחליט לפגוע באמינותו של איש האלוקים ולפתות אותו לעבור על דבר ה'. כשהעם יראה זאת עוצמת דבריו תיחלש בעיניהם ושלטונו של ירבעם ימשיך בלי תקלות.

לאחר המעמד המרשים במזבח, אולי חשב איש האלוקים שהוא סיים את שליחותו בהצלחה. המטרה הושגה. מעמדו של ירבעם התערער לעיני כולם ופחד נורא מעתיד שחור רודף את כל עובדי הבעל. אם נוסיף לכך את הסבר המלבי"ם, שאת הציווי מאת ה' לא לאכול ולשתות ניתן היה לפרש גם לקולא, כמו שפירש הנביא הזקן, או שנאמר שבגלל הצלחת המעמד הוא חשב שירבעם חזר בתשובה ובטלו הציוויים,⁴⁶ נוכל להבין מדוע נענה להזמנת הנביא הזקן.

⁴³ וזו לשון הרד"ק בפסוק י"א: "ויספרום - אמר ויספרום אחר שאמר ויבוא בנו ויספר לו פירוש כי תחילה בא בנו האחד והיה מספר לו אשר עשה איש האלוקים, ובעודו מספר באו שאר בניו גם כן ויספרו הדברים לאביהם כמו שהיה מספר הראשון".

⁴⁴ עיין בקדמוניות היהודים ח, ח הטוען שהנביא הזקן חשש למעמדו בעיני ירבעם וחשש שאיש האלוקים יתפוס את מקומו בגלל מופתיו. כמו כן הוא מתאר איך בסוף הסיפור הלך הנביא הזקן לירבעם, שחשש בגלל מה שקרה, הרגיע אותו והפריך את כל מה שאמר ועשה איש האלוקים.

⁴⁵ כך סוברים הרב אריאל (עמוד 120) והרב סמט (עמוד 67).

⁴⁶ עיין 'חומת אנך' לחיד"א.

טעותו ברורה ומפורשת מאת ה': "כֹּה אָמַר ה' יַעַן כִּי מָרִיתָ פִּי ה' וְלֹא שָׁמַרְתָּ אֶת הַמִּצְוָה אֲשֶׁר צִוְּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ. וַתֵּשֶׁב וַתֹּאכַל לֶחֶם וַתִּשְׁתֶּה מִיַּם בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵיךָ אֶל תֹּאכַל לֶחֶם וְאַל תִּשְׁתֶּה מִיַּם".

חומרת מעשהו גם היא ברורה. הוא עושה בדיוק מה שרצה הנביא הזקן שיעשה. הוא מפיל את כל הבנין שהוא עצמו בנה.⁴⁷ ניתן לומר שהוא מבטל את הסיכוי הטוב ביותר שהיה למלכות ישראל לחזור בתשובה⁴⁸ ומכאן ואילך יש רק הידרדרות. אפילו מיתתו הכל כך ניסית עם האריה והחמור, כבר לא תוכל לתקן את מה שקלקל. הפרק מסתיים באווירה טרגית: "אַחַר הַדָּבָר הַזֶּה לֹא שָׁב יִרְבְּעָם מִדְרָכּוֹ הָרָעָה וַיֵּשֶׁב וַיַּעַשׂ מִקְצוֹת הָעָם כַּהֲנִי בְּמוֹת הַחֶפֶץ יִמְלֵא אֶת יָדוֹ וַיְהִי כַּהֲנִי בְּמוֹת וַיְהִי בַּדָּבָר הַזֶּה לְחִטָּאת בַּיִת יִרְבְּעָם וְלַהֲכַחֵיד וְלַהֲשַׁמֵּיד מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה". גזר דינם של בית ירבעם ושל ההולכים בעקבותיו נחתם.⁴⁹

יתכן והנביא הזקן חזר בו כשראה מה קרה לאיש האלוקים ושמע את הנבואה ולכן לא נענש,⁵⁰ אולם גם אם לא חזר בו, העונש שלו שולי מאוד באירוע הגדול שמתרחש פה ולכן לא נזכר בכתוב.⁵¹

⁴⁷ בצורה דומה אומר גם הרב אריאל (עמוד 123).

⁴⁸ ע'י הערה 7.

⁴⁹ הפירוש המקובל הוא שאחר שראה את כל הניסים האלו - בכל זאת לא שב ירבעם בתשובה. לפי דברינו, הסבר הפסוק יהיה יותר קרוב לפשט - אחר הדבר הזה, אחרי שראה ירבעם את כישלונו וסופו של איש האלוקים, המשיך בדרכו הרעה.

⁵⁰ עיין בגרסת הילקוט שמעוני (שופטים רמז עג) בדבר זיהויו של הנביא הזקן: "וונתן בן גרשום בן מנשה. א"ר שמואל בר נחמני נו"ן תלויה אם זכה בן משה ואם לאו בן מנשה. בעו קומי ר"ש בר נחמני כהן לעי"ז והאריך ימים כל כך. א"ל עי"י שהיה עינו צרה בעי"ז הוה בר נש אתא מקרבא גביה תור או אימר א"ל מה זו מועילה אינה רואה ואינה שומעת ואינה מדברת. א"ל איך נעביד והוא א"ל זיל עביד חד פינד דסולתא והב תמן עשר ביעין ואיתקין קומוי ואיזיל לך והוא אוכלת. התיבון לר' שמואל בר נחמני דאמרת שבואל לשב לאל והא כתיב עד יום גלות הארץ, א"ל כיון שמת דוד עמר שלמה והחליף כל סנקליטין של אביו והסירו וחזר לקלקלו הראשון הה"ד ונביא

ז. סוף דבר

לפי מאמר זה, ניתן לראות בפרשיה זו סיפור מסגרת לתקופת המלכים כולה, החל מימי פילוג הממלכה ועד לחורבן.

חז"ל קבעו שרק נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה (מגילה י"ד ע"א). במישור הפרטי, יכול כל אחד לדלות מסיפור זה מסרים ולקחים לרוב, אך סיפור זה הוא אבטיפוס להתנהלות של העם כולו, ולא רק של כל יחיד ויחיד.

המסגרת הזו חוזרת לאורך הדורות בשינוי המשתתפים בלבד. אם המנהיג ישר והולך בדרכי ה' אין כל בעיה, אך ברגע שהמנהיגות נגועה בעבודה זרה, לאו דווקא עבודת אלילים ממש, אלא כל מה שהוא זר לדרכו של הקב"ה, צריך לקום איש אלוקים ולעצור זאת. הקב"ה שולח שליחים שונים, ובמציאות של הסתר פנים עליהם להיזהר שבעתיים ולהיות נקיים מה' ומישראל כדי שיצליחו בשליחותם ולא יפגעו מהעומדים בדרכם והרוצים להתנכל להם. הנפילה קלה מאוד ויכולה להגיע לכולם, גם לתמימים ביותר.

איננו יודעים חשבונותיו של הקב"ה. איננו יודעים מה מניעיהם של המנהיגים ואיננו יודעים מיהם השליחים ששולח לנו הקב"ה ומה מעשיהם.

אחד זקן יושב בית אל: אמרין הוא היה שהחזיק עצמו לע"ז ואותו היום חזר בתשובה ושרתה עליו רוח הקודש הה"ד ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו".

⁵¹ העובדה שיאשיהו השאיר את עצמותיו ולא שרף אותם יחד עם כל השאר אינה מעידה בהכרח שנסלח לו. יתכן לומר כפירוש ה'מצודת דוד' שם (מל"ב כ"ג, יח): "וימלטו עצמותיו - בעבור שלא יניע עצמות איש האלוקים, החדיל מקחת עצמות הנביא הקבור סמוך לו, כי חשש פן יניעו בזה עצמות איש האלוקים".

מה שברור הוא שהמצב בעם ישראל דורש שיפור, וכל אחד שזוכה, אפילו קצת, לחסות בצלו של הקב"ה צריך לראות את עצמו בתור שליח. 'דוגמה אישית' אינה רק סיסמה אלא היא אחריות כבידה, גדולה וחשובה הרובצת על כתפינו, אחריות שיכולה להשפיע על גורל העם כולו.